Седакъет Керимова

ЛЕЯН МАНИ

Аялар патал

Баку - 2016

K 15(16)

Sədaqət Kərimova

LEYİN NƏĞMƏSI

Uşaqlar üçün nağıllar

Rəssam: **Sadiya Nəsrullayeva**

Kompyuter dizaynı: **Aynur Baybulatova**

Tanınmış yazıçı Sədaqət Kərimovanın «Leyin nəğməsi» kitabına onun ləzgi dilində uşaqlar üçün qələmə aldığı nağıllar daxil edilmişdir.

Sədaqət Kərimova

(K 15/16) Leyin nəğməsi (Ləzgi dilində) - Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 2016. - 80 səh.

K $\frac{\textbf{4804000000 - 015 (16)}}{\textbf{M 670 (07) - 2016}}$ **Sifarişlə**

© Sədaqət Kərimova, 2016.
© «Azərbaycan» nəşriyyatı, 2016.

ЗУЗИ

Сад авай, сад авачир, Зузи тІвар алай са туьтуькъуш авай. Тан хъипи, тум къацу тир адахъ иер цІакулар, гъвечІи кукІуш, шуькІуь кІвачер, элкъвей кІуф авай. КъеркъетІ ва кстах аялдиз ухшар тир и къуш. Жумартаз пара кІандай ам.

Муькуь туьтуькъушариз ухшар тушир Зузи. Экуьнлай няналди кІвале лув аладардай, кІуф сух тавур чка тадачир ада. Гагь-гагь кІвачи-кІвачи къекъведай. Ам акурла хъуьруьн акатдай вирибурук. И чІавуз Зузи кІвачерик акатуникай кичІедай кІвалевайбуруз.

Садра Зузидин лув гичиндихъ галукьна къаб хана ва адан къеневай цуьквер чкІана. Жумартан рангар атІана, вучиз лагьайтІа им дидедин рикІ алай къаб тир. Хциз ахмурар авуна дидеди. Зузи гъавурда тваз жеда кьван? Адан кстахвилер фад-фад тикрар жезвай. Ништа, кІвале шумуд къаб ханайтІа туьтуькъушди.

Зузидиз лув гана, кІвалевайбурун кьилел ацукьуникай хуш къведай. Вичиз садани фикир тагайла, адахъ хъел акатдай. Хизанди телевизордиз килигдай чІавуз къушра ара датІана экрандин вилик лув гудай. Гьар жуьредин ванер акъудиз, виридан фикир вичел желб ийиз алахъдай. Мугьманар аквадай вил авачир Зузидиз, вучиз лагьайтІа ихьтин чІавуз ам кІвалевайбурун рикІелай алатзавай. Абурун кьил ихтилатрихъ акахьзавай.

Садра Жумартан дуст Рухсат абурун кIвализ атанай. Вири фу нез суфрадихъ ацукьайла Зузи Рухсатан бушкъабдин къерехдал ацукьна, адан хуьрекдиз кIуф ягъиз эгечIнай. Гада инжиклу тахьурай лугьуз Жумарта фад Рухсатан къаб дегишарнай. Ингье Зузиди вичин кIуф гьадакни галукьарнай. Гьа икI, гададив фу нез туначир Зузиди.

Ни вуч авуртIа, гьам тикрардай къушра. Жумарта сарар чуьхуьдайла, вичин кIуф адан шёткадал алтаддай, ада пекер алукIдайла гьабурал лув гудай. Гадади тарсар кIелдай чIавуз ктабдал ацукьна вил алуд тийиз адаз килигдай. Са гафуналди, Жумартавай яргъаз акъвазиз жедачир адавай, ам галачиз кьарай къведачир Зузидиз.

Къарилай са къуз Жумарт вичин диде-бубани галаз хуьруьз фидайвал хьана. Зузи кIвале туна кIанзавай. Гадади къушран вилик пуд йикъан твар вегьена, къапуниз яд цвана. Рекье гьатдайла гьикьван эверайтIани, Зузиди адаз гьай ганач. Вич хуьруьз тухузвач лугьуз хъелна, пердедин кьулухъ чуьнуьх хьанвай къуш.

РакIар агал хьана, Зузи кIвале ялгъуздаказ амукьна. Ам кьарай атIана, вучдатIани тийижиз амай. Эхирни дакIардал ацукьна къецихъ вил вегьена ада. ДакIардин вилик квай чинард тарцин хилерал нуькIер алай. Шад ванер акъудзавай абуру. Зузи квазни кьазвачир.

Зузи абурал пехил хьана. И нуькIери хьиз азаддаказ цавара лув гуз кIан хьана гьадазни. «Къецел алайтIа, зунни и нуькIер хьиз бахтлу жез тир», - гъамлудаказ фикирна.

РикIяй лув гана къецел экъечIин фена. «Шуьше хана кIанда», - акьулдиз атана адан. Лувар аладарна дакIардал вегьена, амма шуьше ханач. КIуфуз бегьем тIар хьайи Зузи пашмандаказ вичин къефесдиз гьахьна. Ина адан лилибанни яру куркур авай. Ингье къе и затIари адан кефияр ахъайзавачир.

Са герендилай къуш Жумартан кIвализ гьахьна. Ина вич Жумартахъ галаз къугъвадай саягъ рикIел хтана. Цлалай куднавай йикъаргандиз вил вегьена Зузиди. Хуьруьз фенвайбур хквез гьеле кьве югъ амай.

Къуш столдал ацукьна. Анал Жумартан шикил алай. Садлагьана Зузидик хъел акатна, ада шикилдиз кIуф ягъана. И чIавуз рамка адан кIвачел аватна. Къуш тIалцIикай татаб хьана.

Пуд йикъалай хизан кIвализ хтана. Анжах Зузи санани авачир. КIвалевайбур рикIик къалабулух кваз адахъ къекъвена. Садлагьана пагь атIана абурун: къуш витI акъуд тийиз ракIарин кьулухъ чуьнуьх хьанвай. Хизандихъ галаз хъел хьанвай къуш.

Ам къужахда кьурла Жумартаз Зузидин хер хьанвай кIвач акуна. И кардикай кефияр чIур хьана виридан. Зузи гьасятда ветеринардин кьилив тухвана абуру. Духтурди Зузидин кIвачел гипс эцигна. Ингье къушра тIал кваз кьазвачир, вучиз лагьайтIа ам хайибурун кьула авай. Зузи акьван бахтавар тир хьи!

ФИЛИН

Сад авай, сад авачир, Филин тIвар алай са филдин бала авай. Тамун виридалайни секин, акьуллу, чIалаз муьтIуьгъ гьайван тир ам. Ингье вичин хуртIумдикай регъуьдай Филиназ. Маса са гьайвандихъни ихьтин яргъи ва чIехи хуртIум авачир.

Гьайванри ара датIана адан хуртIумдикай ягьанатдай. Маймунди лагьайтIа, адан чан лап туьтуьниз гъанвай. Ам гагь-гагь Филинан хуртIумдикай тарцIин хилекай хьиз куьрсарни жедай. ТIар жедай гьайвандиз.

Пеленгдин баладини фад-фад, алаз-алачиз Филинахъ хкIурдай. Севре, жанавурди, сикIре лагьайтIа, адаз инаддай. РикI хана яргъаз жедай Филин тамун гьайванривай. Садавни агат тийиз, кьарай квахьнаваз, гъамлудаказ къекъведай ам.

- Вун вучиз гьамиша текдиз къекъвезва? Вучиз виридахъ галаз санал къугъвазвач? – къалабулух кваз хабар кьадай адавай бубадини дидеди. Анжах Филиназ шел-хвал ийиз кIандачир.

- Заз ялгъуздиз къугъуникай хуш къведа, - лагьана жаваб гудай ада.

Гьа икI, теквилиз вердиш хьанвай Филин. Тамун иервили, ана авай кьакьан тараринн валари, абурун хъендик экъечIнавай цуьквери чпихъ ялдай ам.

Тамун юкьни-юкьва авай тул Филинан рикI алай чка тир. Векьерини цуьквери элкъуьрна юкьва тунвай анаг. Югъ ахъа хьун кумазни, гьаниз рекье гьатдай ам. Ина чепелукьри, чIигъичIигъри, цицIери адан рехъ вилив хуьдай. Филин агатайла чандал къведай тул. Вири адахъ галаз къугъваз эгечIдай. НуькIериз иллаки пара кIандай филдин бала. Адан хуртIумдал ацукьна хордалди манийрал илигдай абуру. Филинани вилер мичIна, гьейранвилелди абурухъ яб акалдай. Няналди вичин куьлуь дустарихъ галаз жедай, рагъ акIайла кIвализ хъфидай ам.

Ингье и кардикай хабар хьайила тамун гьайванрихъ гзаф хъел акатна. Садра абуру гаф-чIал сад авуна Филинан рехъ атIана.

- Хийир хьуй, тул са ваз кьван яни? Чи пай квачни адахъ? - лагьана севре.

- Квез иниз къвемир лугьузвайди авани? - жузуна Филина.

- ТахьайтIа вавай ихтияр тIалабзавайди вуж я? Къедилай вун аниз хъфидач. Ана гила чун къугъварвал я. Ван хьанани ваз? - жанавурди гьарайна.

Вичин вилик жерг яна акъвазнавай ничхирриз жаваб тагана пашмандаказ кIвализ хъфена Филин.

Гьа икI, агуд хъувунач гьайванри ам икьван рикI алай тулув. Ана тамун вагьши гьайванри лабар вегьена. Абуру инин махпур векьер, иер цуьквер тергзавай.

НуькIер, чепелукьар, чIигъичIигъар, цицIер и кардикай гзаф пашман хьанвай. Чпин секин, къени дуст Филин акваз кIанз рикI акъатзавай абурун.

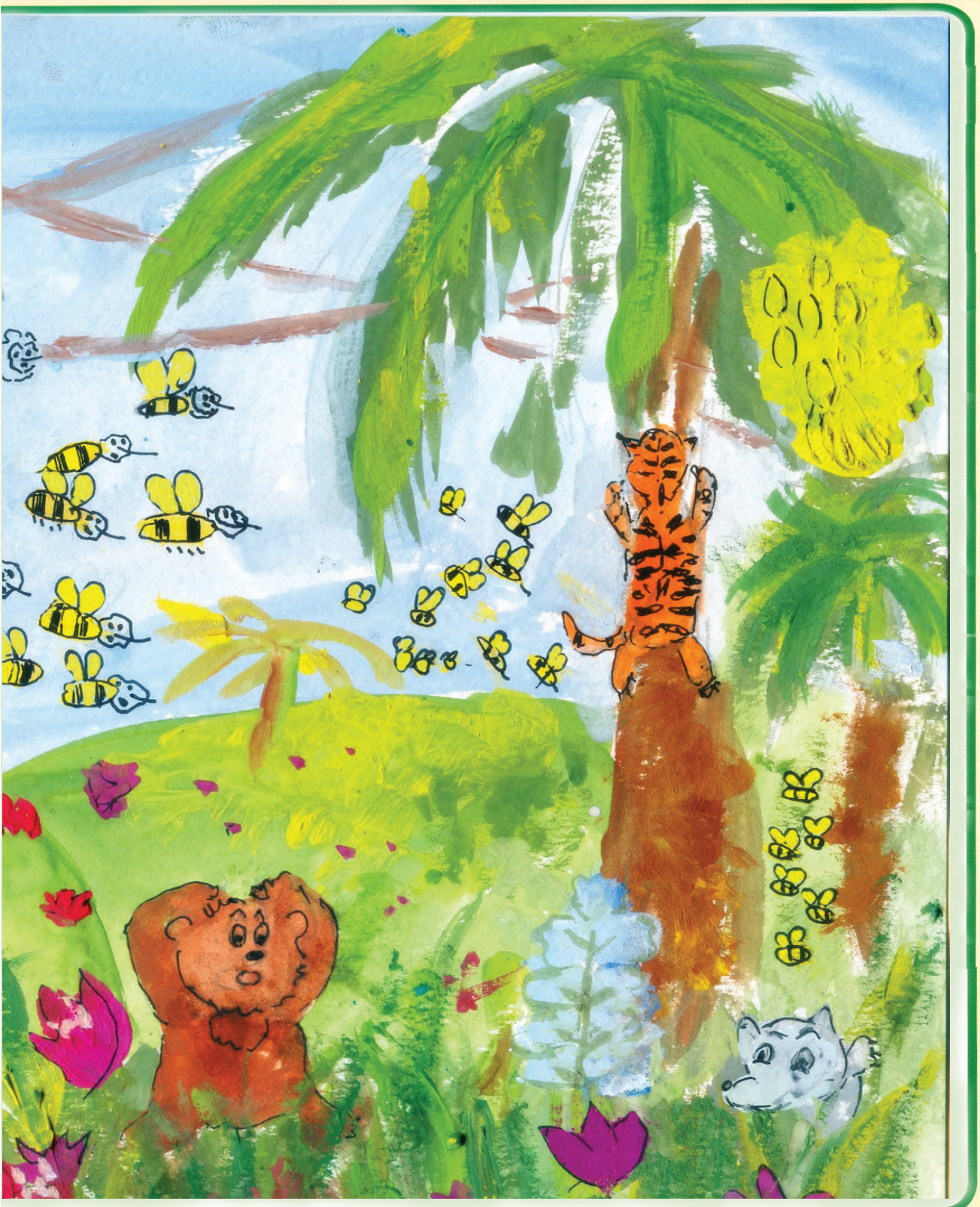

Садра и ничхиррин тарс гьикI гун лугьуз меслят авун патал абур вири санал кIватI хьана. Эхирни абуру хузаривай куьмек къачун къетI авуна. Хузариз галай-галайвал ихтилатна, и гьахъсузвал арадай акъудун тIалабна.

Муькуь юкъуз экуьн яралай хузарин лужари тул элкъуьрна кьуна. Ничхирар мукьув атайла, садлагьана хузари абурал вегьена. Зуз ацалтна гар хьиз атай хузарин лужар акурла гьайванрин чанда кичI гьатна. Абурун кIурариз таб гуз тахьай гьайванар гьарай ацалтна анай катна. РикIивай хвеши хьайи Филинан дустари кIватI хьана ам чпихъ галаз тухвана.

Филинак хузари гецягъзавач лагьай хабар гьасятда тамуз

чкIана. Идан чIалахъ тахьай гьайванар кIватI хьана гьа тул галайнихъ фена.

Мукьув агатиз кичIела тарарин кьулухъай килигайла абуруз аламатдин кар акуна. Чепелукьар, чIигъичIигъар, цицIер, чIижер, хузар Филиналай элкъвез къугъвазвай. Абурун шад ванер тамуз чкIанвай. И гьал акур гьайванар пагь атIана амукьна. Гьа чIавалай мад садавайни рикIна Филинакай ягьанатиз хьанач.

Къарилай са къуз пелингдин шараг фуруз аватнава лагьай хабар тамуз чкIана. Гьайванривай сакIани ам анай акъудиз жезвачир. Виридан кьарай квахьнавай. Шарагдин гьарайдин ван яргъариз чкIизвай.

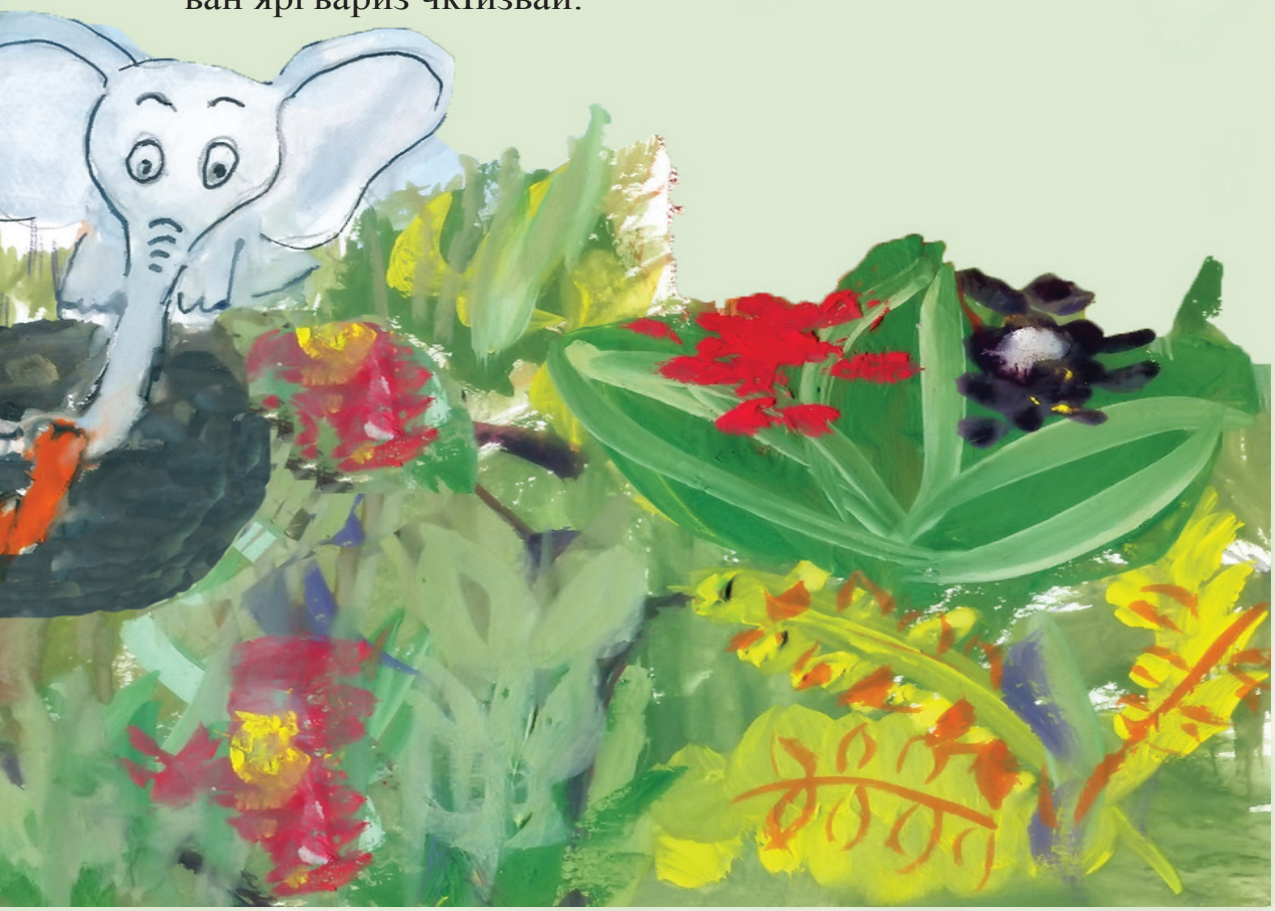

Кьве югъ алатна. Къайи, мичIи фура текдиз авай шарагдин язух чIугвазвай вирида.

Пеленгдин дидени буба вучдатIа тийижиз амай. Абуру гьалдай фенвай чпин баладин дерт чIугвазвай. Асланрин, северин, жанавуррин, сикIерин кьарай атIанвай. Шараг гьикI фурай акъуддатIа садазни чизвачир.

Пуд лагьай юкъуз экуьнахъ абуруз гьинай ятIани атай филдин бала акуна. Секиндиз фурув агатай Филиназ хуртIум яргъи авуна, пеленгдин бала анай акъудиз кIан хьана. Ингье фур дерин тир. Иниз килигна Филин кIвачер къатна, метIерал акъвазна.

Гьайванрай гьарай акъатна. Абуруз Филин пеленгдин баладин винел аватиз кичIе хьана. Амма филдин балади са куьнизни фикир тагана, са кьадарни агъуз хъхьана, вичин хуртIум фуруз куьрсарна. Пеленгдин балади вегьена адан хуртIум кьурла, Филин татаб хьана алукьна. Ийир-тийир хьайи гьайванри цIугъна. Ингье Филина мад гъилера хуртIум фурухъ агъузна. Ахпа явашдиз кIвачел къарагъна, вичин хуртIумдикай куьрс хьанвай пеленгдин шараг чилел авудна.

Гьайванар пагь атIана амай. Пеленгдин шарагдивай лагьайтIа, регъуьла Филиназ килигиз жезвачир. Гьайванар Филинан викIегьвилел гьейран хьанвай.

Филин садазни са гафни талана тул галайнихъ фена. Ина адан чIехи рикI авай гъвечIи дустари Филинан рехъ вилив хуьзвай. Хвешизвай адаз. Сад лагьай гъилер тир Филиназ вичин хуртIумдикай регъуь тежез.

Гьа йикъалай тама Филинан гьуьрмет хкаж хьана. Анжах идакай дамах акатна вичин къилихар дегишарнач ада. Гьа эвелан хьиз секин, чIалаз муьтIуьгъ, акьуллу гьайван яз амукьна.

САВГАН

Сад авай, сад авачир, Савган лакIаб алай са кицI авай. ЧIехи шегьердин са магьледа яшамиш жезвай ам яргъи, лацу чIарарин, иер чIулав вилерин чIехи кицI тир. Иеси маса шегьердиз куьч хьайила гимида кицI тухудай ихтияр ганач лугьуз гьайван магьледа тунай.

Савган са гьафте ара датIана вичин иесидин кIвалин ракIар хуьз хьанай. Им акваз къуншийрин рикI тIар жезвай. КIвализ маса хизан куьч хьайила, Савган блокдай гьаятдиз эвичIнай.

И кьисадикай магьледа гзафбуруз хабар авай. Гьавиляй абуру гьайвандин язух чIугвазвай. Ингье кицIиз къван гудай аяларни авай. Савганакай хуш къвезвачир абуруз. Ам гьаятдай чукуриз алахъзавай. Гагь-гагь къван акьуна тIар хьайи гьайвандин анцIдин ванцIи кьарай атIудай инсандин. Ингье са кар авай хьи, аялри гьикьван инад авуртIани, кицI элкъвена мад гьа гьаятдиз хкведай. Аквадай гьаларай, адаз са мус ятIани вичин иеси хкведай хьиз жезвай. ЧIехибуру чпин аялриз гьарай-эвер авуна, кицIиз чан-рикIдай. Вишдав агакьна хизанар яшамиш жезвай и гьаятда адан къайгъу чIугвазвайбур тIимил авачир.

Селейрин кIвални и гьаятда авай. И вад йиса авай рушаз Савган пара кIандай. КицIин кьилел атай крар ван хьайи йикъалай аял Савганан дерт кьезилариз алахънай.

Гьа икI, ам Савганал вердиш хьанай. Экуьнахъ ахварай аватун кумазни айвандиз экъечIдай, анай Савганахъ галаз рахадай.

Селея кицIиз кIараб вегьейла гьайванди хкадарна ам цава кьадай, кьарпIакьарпIдив тIуьна, айвандин кIаник ацукьдай. Вил алуд тавуна гьанай Селей хуьдай.

Савган акурла хвеши жедай рушаз. Ам такурла Селеян кьарай квахьдай. Гагь-гагь кIвалевайбурукай чинеба хуьрекдикай якIун кIусар хкудиз айвандай Савганаз вегьидай. Гьа икI, Селея ара датIана кицIин къайгъу чIугвадай.

Садра цIийиз гьанвай якIукай руша чIехи са кIус атIана кицIиз вегьейла дидедиз акунай ва адаз туьнбуьгьарнай. Садрани вечрен лувар кицIиз гудайла дидеди адаз гьарай-эвер авунай.

Селей гьар экуьнахъ бубади бахчадиз тухудай, нянихъ ам дидеди кIвализ хкидай. И чIавуз, адет яз, абурун гуьгъуьна Савганни жедай. Няналди кицIи бахчадин вилик Селеян рехъ хуьдай. И кардикай хабар кьур аялар хвешила бахчадин дакIаррай кицIихъ галаз рахаз жедай. Муаллимриз лагьайтIа, и кардикай гьич хуш авачир.

Садра абуру Селеян дидедиз шел-хвал авуна:

- Куь кицIи няналди бахчадин ракIариз къара гузва. Чавай аялар дакIаррилай алудиз жезвач. Ам и патарихъ текъведайвал ая.

И гафарал мягьтел хьайи Селеян дидедивайни бубадивай «ам чи кицI туш» лугьуз хьанач. Вучиз лагьайтIа ара датIана Селеян гуьгъуьна авай кицI негь авун мумкин тушир.

Гьа йикъалай Селеяз кицIихъ галаз къугъун къадагъа авур дидеди ам гъавурда тван патал лагьана:

- Иеси авачир кицIивай яргъаз хьана кIан я, Селей. Ам пехъи хьайила кIасна пад акъуддайди я гьа!

- Вуна вуч лугьузвайди я, диде? Савган гьич ахьтин кицIиз ухшар яни? - шерзум хьана аял.

Гьар гьилера Селей акурла Савган хвешила рушан кІвачерихъ ярх жедай, ахпа са шумудра адалай элкъведай. Гагь-гагь кьулухъ кІвачерал акъвазна инсан хьиз къекъведай. Селей и кардал ван алаз хъуьредай.

Садра Селей гьаятдиз эвичІайла адаз кьве гадади Савганал тІвал илигиз акуна. ТІар хьунивай кицІи язухдаказ анцІзавай. Вичелай чІехи гадайрин и карди рикІ тІарай Селея гьарайна:

- Куьне вучзава? Язух тушни кицІин?

Гадайри адан гафар кваз кьазвачир. Селеяк хъел кутун патал Савганал къванер гьалчзавай абуру. Руш шехьунивай чеб хъуьрезвай. Абурун и гьахъсузвилиз Селеявай эхиз хьанач. Ада Савганан гардан кьуна, адан япал кушкушна:

- Яхъ абур!

КицІи са ялце хкадарна гадайрал вегьена. КичІела рангар атІай гадаяр чилел ярх хьана. Крар чІуру яз акурла Селея кицІ секинарна:

- Савган! Савган! Ахъая абур! Квахьна фирай чпиз!

Аялдин и гафари Савганан хъел элекьарна. Ам Селеян кІвачерикай хьиз чилел ярх хьана.

КицІин хурукай хкатай гадайри кичІела, шуьтІенкьилдай хьиз цІвехна.

Айвандай абур акур Селеян дидеди рушаз кІвализ эверна.

- Чан диде, вуч жеда, са тІимил кьван къугъван ман! - минетна Селея. Анжах дидедик экъи хъел квай:

- Фад кІвализ хъша лугьузва за ваз! - гьарайна дишегьлиди.

КІвале дидедини бубади адаз телегь-билегь авуна. Гьа йикъалай абуру Селеяз гьаятда текдиз къугъун къадагъа авуна.

Гила Селей вичин дустунихъ галаз анжах айвандай рахазвай.

- Чан Савган! Закай хъелмир. Зун гьаятдиз экъечIиз тазмач, - лугьуз кицIиз шел-хвал ийизвай руша.

Селеяз Савган мукьувай анжах бахчадиз фена хкведайла аквазвай. Савган лагьайтIа, вичикай чIехибуруз хъел авайдан гьавурда акьунвай хьтин тир. Гьавиляй мукьув агат тийиз, Селей яргъалай хуьзвай ада. Эвелан хьиз бахчадин ракIарихъни ацукьзамачир. Рекьин а пата чилел ярх хьана, юза тахьана, гьанай бахчадин ракIар вилив хуьзвай. Нянихъ Селей кIвализ хъфидайла адан геле гьатзавай гьайван....

Садра гьикI ятIани Селей кIвале туна диде туьквендиз фена. И чIавуз Селеяз къецикай ван атана. РакIар ахъаяйла хвешила адай гьарай акъатна:

- Им вун яни, Савган?

Ада кицI ялиз-ялиз вичихъ галаз кIвализ тухвана. Эвел адан вилик недай затIар туна. Савган тух хьайидалай кьулухъ абур кат-галтугиз къугъвана. Са герендилай кицI, столдин винел алай чранвай вечрел гьавалат хьана. Селея хабар кьурла адан са пад амачир.

РакIар гатазвай ван хьайила Селея кичIела кицI айвандиз акъудна:

- Аку, инай экъечIмир гьа!

КIвал акахьнаваз акурла дидедин пагь атIана. Столдин винел алай, саралай авунвай верч Савганан кар тирди чир хьайила адак хъел акатна. Айвандиз экъечIна кIвачин къапар кицIел гьалчна. ТIар хьайи Савганай гьарай акъатайла Селей шехьна:

- Гецягъмир, тIармир адаз!

И кардилай кьулухъ дидедини бубади Селеяз кицIив агатун къадагъа авуна. Савган айвандин мукьув агатайла абуру гьарай гана ам анай чукурзавай. И кар гзаф вахтуналди давам хьана.

Къарилай са къуз кицI квахьна. Са югъ, кьве югъ, са гьафте, са варз алатна, анжах адан суракь акъатнач хьи, акъатнач. И карди гьаятда авай вирибурук къалабулух кутунвай.

Селеян лагьайтIа, кефияр эсиллагъ чIур хьанвай: я фу незмачир, я хъуьрезмачир. СакIани рикIелай алудиз жезвачир адавай вичин дуст. Гъам чIугвазвай аялди, гьиляй маса затIни къвезвачир. Аялдин перишан гьалар акваз дидединни бубадин кьарай атIанвай. Абуруз Селей начагъ хуьникай кичIезвай.

Садра Селей дидедихъ галаз базардиз фенвай. ЧIехи базарда гьикI ятIани ам вилерикай квахьна. Рехъ алатна текдиз амукьай Селеяз вич гьикI паркдиз атана акъатнатIани чир хьанач. Ина са тарцихъ ацукьна ам. Галатнавай ада вич мус ахвариз фенатIа байихнач. Руш ахварай Савгана авудна. Ада Селеян чиниз мез гуз, адак тихтихар кутазвай. Вичин дуст акурла хвешила Селеяй гьарай акъатна. КицIин гардан кьуна адаз темен-тавал авуна. ЧIехи парк кат-галтугзавай и кьведан шад ванерив ацIана.

Гьава мичIи хьайила вичихъ къалабулух акатай Селея кицIивай жузуна:

- Савган, ваз чи кIвал алай чка чидани?

Савгана акьуллу вилералди рушаз килигзавай. Ахпа гъавурда акьурди хьиз вилик акатна. На лугьумир, Селей кIваливай гзаф яргъаз акъатнавай кьван. Рехъ сакIани куьтягь жезвачир. Абур кIвалив агакьайла йиф хьанвай. Гьаят инсанрив ацIанвай.

Абурухъ Селеян бубани, дидени галай. Галатна гьалдай фенвай, гужалди кIвачел акъвазнавай Селей акурла абур хвешила аялдин вилик зверна.

- Вун гьина авай, Селей? Чи рикI авудна хьи, вуна!

Селея хвешила гьарайна:

- Зи рехъ алатнавай. Зун иниз ни хканатIа чидани квез?

- Ни хкана, Селей? - мягьтелвилелди жузуна абуру.

- Савгана.

ИкI лагьана Селей кьулухъ элкъвейла кицI аламачир. Аялдин вилер ацIана. Ада шехьиз-шехьиз Савганаз эверна:

- Савган, я Савган! Вун гьинва? Вуна вучиз гьай гузвач?

Аялдин и зарул ванцIи чIехибур къарсурна. Гила кицIихъ тек Селей ваъ, адан диде-буба, гьакIни вири къуншияр къекъвезвай. Са герендилай абуруз Савган кIвалин кьулухъай жагъана. Ам чилел ярх хьанвай. Кьил тапасрал туна, юзан тийиз акъвазнавай кицIин вилерай гъам чкIизвай. Хвеши хьайи Селей кицIин гардан кьуна шехьна. Рушан бубади Савгананалай кап аладарна:

- Къарагъ, кIвализ хъфин, Савган!

И гафарин ван хьайи вирибуруз регьят хьана. Селеяз дуьнья вичиз гайиди хьиз хьана. КицIи лагьайтIа, хвешила хкадарна. Гила адахъ вичин кIвални хизан авай.

ЦІАРУ

Азгараз са цIару дана авай. Аялар адан хъуьтуьл хамунални къекъуьнрал, гагь-гагь харувилелди цIингавар ягъунал гьейран тир. Хуьре данаяр гзаф авай. Ингье абурукай садахъни ЦIарудахъ хьтин лацу, иер кьашкьа авачир. Гьавиляй аялриз ЦIару пара кIандай. Абур экуьнлай-няналди адахъ галаз къугъвадай.

Азгара дана вичихъ вердишарнавай. «ЦIару», лагьана эверун кумазни ада хвешила хкадриз-хкадриз вичин гъвечIи иесидин кьилив чукурдай. Азгара адан хъуьтуьл хамунал кап аладарайла, данади чилел ярх хьана хвешила вилер мичIдай.

ЦIарудин йикъар гьа икI, къайгъусуздаказ, бахтавардаказ алатзавай. Гьар экуьнахъ данарбанди ам муькуь данайрихъ галаз санал хуьруьн агъа кьиле авай тамун таладиз тухудай. Ина миже квай къацу векьерикай нез, ширширдив авахьзавай къайи булахдин цикай хъваз, руфун тух яз, са дертни авачиз жедай ам. Сятралди тIебиатдин къужахда хьана, нянихъ вичин регьят, чими цуриз хкведай.

Вирибуруз ам пара кIандай. Къалин чIур авай чка акурла, кIвенкIве гьадаз эвердай, яд хъваз хулав агатайла, ам вилик ахъайдай муькуь данайри. ЦIарудиз и кардикай хвеши жедай, дуьнья вичиз гайиди хьиз акваз-акваз дамах акатдай адак.

Къвердавай хару жезвай ЦIару. Гагь муькуь данайривай хъваз тахьурай лугьуз, хулаз гьахьна кIвачерив яд рагъулардай, гагь масабурувай нез тахьурай лугьуз, таладин векьерин винел кIурардай. Са багьнадилай вичелай гъвечIи данайрихъ галаз кикIидай. Адан харувал акьван пара хьанвай хьи, гагь-гагь данарбандик къалабулух кутаз валара чуьнуьх жедай. Данарбан адахъ гелкъвейла ЦIарудиз хвеши жедай.

Ингье таладини, цурини, данарбандини, вичиз ара датIана чанрикI ийизвай иеси Азгарани ЦIарудин чан туьтуьниз кIватIнавай. Ам маса чкаяр акунихъ, маса дустар жагъурунихъ цIигел тир. Гьа и мурад рикIе аваз са юкъуз дана тамуз катна.

Гатфарин там акьван иер тир хьи, ЦIарудин вилери цIапрапIар гана. Ада гьейранвилелди тарариз, валариз, цуькверiз килигзавай. Ахпа ам иштагьдивди тарарин таза, хъуьтуьл пешер нез эгечIна. Абурухъ акьван верцIи дад авай хьи, ам тух жезвачир.

Садлагьана ЦIарудиз тарцIин кIаник акъвазна яргъалай хьиз, вилер атIумарна вичиз килигзавай кьвал алай къиб акуна.

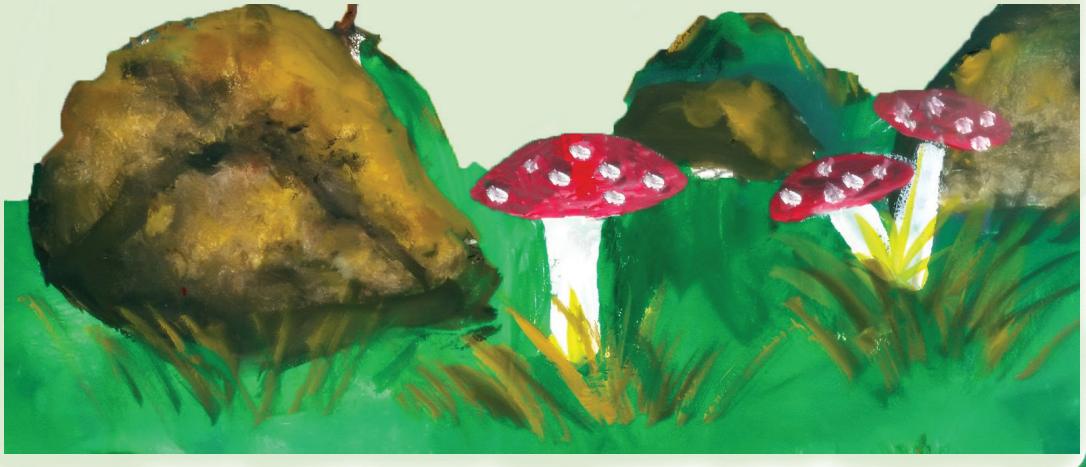

Сифте яз акур и гьайвандикай гзаф хуш атана адаз. «Гьа, идакай заз хъсан дуст жеди», - лагьана фикирна данади. Хвешила цIийи чирхчирдив агатайла хъалхъасди кичIела вичин кьил къенез ялна чуьнуьхарна. ЦIаруда адаз пара эвернатIани, хъалхъасди вичин кьил къецихъ акъуд хъувунач. Им акурла ЦIару кIвачеривди ам элкъуьриз алахъна. Анжах хъалхъасди ван акъуднач хьи, акъуднач. Хъел акатай ЦIаруди «ихьтин дустуникай вучда?» - лагьана вичин рехъ давамарна.

Мукьув гвай валарай кичIез-кичIез вичиз килигзавай къуьр акурла хъуьруьн акатна ЦIарудик. КIакIамар сад-садал гьалчиз, вичин вилик акъвазнавай данадиз мягьтелвилелди килигзавай къуьр акьван иер тир хьи, адахъ галаз дуст жез кIан хьана ЦIарудиз. Адав агатиз кIан хьайила къуьре кичIела акI цIвехна хьи, ЦIару къах хьана.

Гьа и чIавуз адан кьиле са вуч ятIани акьуна. Кьил хкажна цавуз килигайла адай гьарай акъатна. Мегъуьн тарцин кьакьан хилел цуцIул ацукьнавай. Ада гъиле кьунвай мегъвер ЦIарудал агалдарзавай. Абур данада акьурла, ван ацалтна хъуьрезвай цуцIул. Данадик хъел акатунивай адан кефияр къумбар жезвай. И кардикай ЦIарудиз хуш атанач, гьавиляй ам пел чIурна алатна.

Садлагьана ЦIарудай ахьтин гьарай акъатна хьи, вичин ванцихъай вичиз кичIе хьана. Адан кIваче дуьшуьшдай кьуьгъуьрдин рапар акIанвай. Вилерилай мичIивал фейи ЦIару хкадар хьана. КIвачяй иви авахьзавай данадиз шел атана. Кьуьгъуьрдиз лагьайтIа, генани пара кичIе хьанвай.

Ам шуькIуь кIвачераллаз акI катна хьи, ЦIарудин пIузаррихъ хъвер акатна.

Рагъ фадлай акIанвай, тамун къетнен шад ванерин чка кукупI къушран рикI атIудай гъамлу ванцIи кьунвай. Са герендилай яргъарай жанавурри къув ягъазвай ванерни атана. ЦIарудин чанда кичI гьатнавай. Шерзум хьанвай ам вучдатIани тийижиз амай. Мукьув гвай кIерецдин тарцин хъалхъам акурла хвеши хьана адаз. И хъалхъамди ам ничхиррикай хвена кIанзавай. Аниз гьахьна, вичин чка регьятарна, вилер мичIна. Ингье гишила ахвар къвезвачир адаз. Чими цур, дустар, гьакIни вичин иеси тир Азгар рикIел хтана. Вичи кьунвай кардикай пашман яз зарулдаказ шехьна ам.

Гьа юкъуз Азгарни муькуь данарбанар ЦIару жагъурун паталди тефей чка амачир. Эхирни пашмандаказ элкъвена кIвализ хъфенай абур.

Муькуь юкъуз экуьн яралай данаяр таладиз тухвайла аялар чпин вилерин чIалахъ хьанач. ЦIару гьана авай. Азгара хвешила ам галайнихъ чукурна. Данайрайни гьарай акъатна. ЦIарудиз лагьайтIа, виридалайни гзаф хвешизвай. Ам Азгаран къвалалай алатзавачир. Вичин гъвечIи иесидилай са камни яргъаз жез кIанзавачир адаз. Азгара ЦIарудин хъуьтуьл, цIалцIам хамунилай кап аладариз, адаз чан-рикIзавай. Гила ЦIарудиз вич дуьньядин виридалайни бахтавар дана хьиз жезвай.

KIEKIE

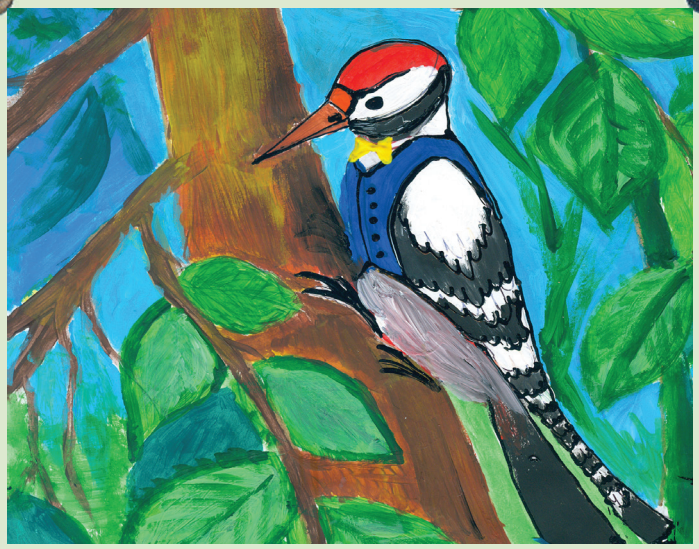

Сад авай, сад авачир, са кIекIе авай. Ада тама вич хьтин иер къушарин кьула уьмуьр гьалзавай. Дамахарна къекъведай, далдам ягъиз гьазур хьанвай макьамчиди хьиз яргъи ценерин чIулав пенжек, лацу перем алукIна, винелай чепелукь кутIундай, яру кукIуш иердиз юзурдай и къуш тама виридаз пара кIандай. Зегьметдал рикI алай и къени къушран «тIикь-тIикьдин» ванер экуьн яралай рагъдан жедалди тамуз чкIидай. Ада гьар юкъуз къушар ахварай авуддай. Нянихъ ксудай вахт алукьайла, адан далдамдин ван атIудай. И чIавуз къушар секин хьана чпин мукариз гьахьдай.

Гатфар атайдалай зул алукьдалди икI жедай. КIекIени, къушарни бахтавар тир. Ингье и тама кIекIедин алакьунрал, къени къилихрал пехил тир, адан шад гьалар эхиз тежезвай са пехъни авай. Вичиз вири къушари икрам ийизвай и кIекIе аквадай вилер авачир пехърез. «Вучиз къушариз зун ваъ, кIекIе пара кIан я? Зун адалай усал яни?» - лугьуз гагь-гагь вичи-вичиз веревирдер ийидай ада.

Са гафуналди, кьарай атIанвай пехърен. КIекIе къушарин виляй вегьиз алахъзавай ам. «За къушар тек-тек гъавурда туна кIанда», - фикирна ада, ахпа вичин кардив эгечIна.

Сифте типIрехъ галаз ихтилатна пехъре:

- Гьикьван чIав я кIекIеди заз ахвар тагуз. Вичин «тIикь-тIикьдив» кьарай атIанва ада зи. Гьар юкъуз кьил тIар жезва зи.

- Зи кьилни тIазва. КIекIедин ванерикай я жал? - тIиб хияллу хьана.

Ахпа пехъ вервелагдин кьилив фена. Гьадазни и къайдада вичин гаф лагьана.

Гьа икI, пехъ нубатдалди тамун вири къушарин кIвалериз илифна. Ада кIекIедин «гъалатIрикай» абуруз галай-галайвал ихтилатна.

Са кьадар вахтар алатайла гзаф къушариз такIан хьана кIекIе. Гила адан «тIикь-тIикьдин» ван атайла абурухъ кIанз-такIанз хъел акатзавай. КIекIедин татугайвилерикай рахазвайбурун кьадар къвердавай пара жезвай.

ТипIрен гевилар къачун патал фад-фад адан муказ пепеяр ялзавай пехъре. Вичиз ихьтин гьуьрметар ийизвай пехърехъ галаз кIеви дуст хьанвай ам. ЧIижер, чепелукьар, шурван пепеяр гъиз, тIиб гъиле кьунвай пехъре яваш-яваш вичин кар кьилиз акъудзавай. Ада типIрев вич тарифариз тазвай.

ТипIрелай гъейри вервелагдизни, керекулдизни гьуьрметарзавай пехъре. Гила и пуда ара датIана пехъ тарифарзавай. КIекIедин ванцIи чпин мефтIер тIарзава лугьуз, тамуз ванер чукIурзавай абуру. Сифте и гафар кваз кьазвачир маса къушарни акваз-акваз кIекIедиз акси экъечIзавай.

Са юкъуз экуьн яралай мадни тама таниш тир ван гьатнавай:

- ТIикь-тIикь, тIикь-тIикь!!!

Гьеле рагъ акъат тавунмаз тамун ахвар чукурзавайди, адан секинвал чIурзавайди вуж я?

- ТIикь-тIикь!!!

И гъилера ван лап мукьувай атана. На лугьуди, са ни ятIани далдамдал кIарабра звал твадай гьава ягъизвай.

Ингье, имни далдамчи! Садни кваз такьуна вичин макьамдал илигнава.

Ам алай кьуьзуь муьткъвер тарцин кIаник квай хъирепIрин кьунтI аку тIун! Эхь, имни кIекIедин кIвалах я. Кьуьд тирвал ада тарарин хъиткьерра чуьнуьхарнавай мегъверин тумар тIуьна вичин кьил хвенва. КIекIеди мегъверай тумар акъудун аламатдин кар тирди виридаз чида. Ингье и гъилера къушарин вилера мягьтелвал ваъ, хъел авай. Абур гаф-чIал сад авуна кIекIедал гьавалат хьана.

- Я кIекIе, ваз ахвар авач лугьуз чунни ксудачни? - лагьана типIре.

- Ви ванцIи чи япар биши ийизва эхир! - ван хкажна вервелагди.

- Вуна «тIикь-тIикь» авурла зи мастара тIал гьатзава, - гьарайна керекулди.

Каруди са масакIа телегь-билегь авуна кIекIедиз:

- Ви кIуф яргъи хьанвай хьтинди я, ам куьруь авуна кIанда!

Пехърелай гъейри амай къушар вири гьавалат хьанвай кIекIедал. Пехъре яргъалай абур вилив хуьзвай.

Гьар гъилера и жуьреда телегь-билегь ийизвай къушари адаз. Эхиримжи сеферда абур мад вичел гьавалат хьайила шерзум хьана кIекIе.

- За недай затIар тарарин хъиткьеррай жагъурзавайди я. Ван тавуна абур акъудиз жедач эхир.

- Ибур гьакIан багьнаяр я. Ваз ванмир лугьузватIа, ванмир! - къушари гьарайна.

Ван зурзуна кIекIедин:

- Зун гишила амукьда эхир!

Яргъалай вичи гьалдарнавай къушариз килигзавай пехъ акурла кIекIе ада кьунвай кардин гъавурда акьуна. Ам са гафни талана тамун дегьнедиз куьч хьана. Кьуьзуь пипин тарцин пуна вичиз муг расна, къушаривай яргъаз хьана.

Гатфарин там акваз-акваз иервилерив ацIузвай. Тарар, валар къацу пешери кьунвай. Цуькверин атирди кьил элкъуьрзавай. Къушарин ванер сад-садахъ какахьнавай. Билбилри, палипилаври, лифери, туртурри, хъипи нуькIери, керекулри, ачкарри ван ванце туна экуьн яралай рагъдан жедалди там шад гьавада твазвай.

Гьа икI, йикъар къвез алатзавай. Ингье къушарин оркестрди квердавай тамунбурук къалабулух кутазвай. И оркестрда далдамчи агакьзавачирди ашкара тир. Далдам лагьайтIа, кIекIедивай хьиз садавайни ягъиз жедачир. Эхь, виридан рикIел кIекIе хтана. Фадлай ам аквазмачирди, адан ван къвезмачирди вирида байихна.

Ара датIана «къарр-къарр!!!» ийиз япар биши ийизвай пехърен чIалахъ хьана кIекIедив хъелиз тунвайди рикIел хтай къушар экIяй хьанвай. Абуруз кIекIедин гевилар кьаз, адахъ галаз дуст хъжез кIанзавай. Ингье чIехи тама кIекIе акуна лагьайди авачир. Къушар вири адахъ гелкъвезвай.

Тамун са пIипI кьванни тутуна вирина къекъвена къушар, кIекIе жагъанач хьи, жагъанач. Гила абур рикIивайни и къени къушрахъ цIигел хьанвай.

Вахтунда ахварай ават тийиз югъ маса гузвай абуру. Садбур адан пекерихъ дарих хьанвай. ЧIулав, яргъи ценерин пенжек, лацу перем алукIна чепелукь яна къекъведай и секин, къени къуш акваз кIанзавай абуруз.

- Чна адан хатурдихъ кIевидиз хкIурна. Гила ам бажагьат чи кьилив хкведа, - лагьана садра палипилавди.

- Эхь, адан чкадал зунни хьанайтIа, дуст хъжечир, - хълагьна ачкарди.

- ИкI жеч. Чна са чара акуна кIанда. Ам галачиз тама рябет амач. Куьн чидач, завай кIекIе галачиз мани лугьуз жезмач. Ритм кьадайди авач, - шерзум яз лагьана каруди.

- Завайни, - адан гафуниз къуват гана билбилди.

- Заз чида ам тамуз гьикI хкидатIа! - лагьана садлагьана хъипи нуькIре.

- Лагь кьван, - хвешила гьарайна къушари.

- Ша чна чи оркестр кардик кутан. Адан ван хьана кIекIе гьина аватIани хкведа.

Хъипи нуькIрен гафар виридан рикIяй хьана. Абуру ван-ванце туна чпин манийрал акI илигна хьи, тарар, валар, чепелукьар, пепеяр вири чандал атана.

И ванер тамун дегьнеда, кьуьзуь пипин хилел ялгъуздиз ацукьнавай кIекIедивни агакьна. Къушарин ванер япарихъ галукьунивай адан кIуфук квал акатзавай. Абурун оркестрдик ритм кутун герек тирди кьатIай кIекIедивай мад акъвазиз хьанач, ада къушар галайнихъ лув гана. Ингье мукьув агат тавуна, яргъалай абур вилив хвена.

- КIекIе атанва, ам ина ава! - лагьана явашдиз хабар гана вервелагди. Адан гафарин ван хьайи билбилди «секин хьухь» лагьана къушариз вилербур авуна. Ахпа ван алаз лагьана:

- Чи манияр гьикьван иербур хьайитIани, кIекIедин далдамрин ван галачиз абурухъ дад жедач. ГьакI тушни?

Къушари чеб адахъ галаз рази тирди чирзавай шад ванер акъудна. КIекIе вичин япарин чIалахъ жезвачир. Адавай вилин накъвар хуьз жезвачир. Ялгъузвиликай чан туьтуьниз кIватI хьанвай къушраз акI хвешизвай хьи!

Ам лув гана вилик экъечIайла къушар гаф-чIал сад авурди хьиз кис хьана. Яргъи чIулав пенжек, лацу перем алукIна чепелукь янавай, кьилел яру кIукI алай кIекIе акьван иер тир хьи! Халисан артист тир. Ам акурла виридан рикIиз регьят хьана. КIекIеди вичин яргъи кIуфув тарцин пун гатаз эгечIайла, къушарай гьарай акъатна. И ванцихъ абур акьван цIигел тир хьи! Там къушарин хвеши ванерив ацIана. Пехърелай гъейри вири бахтлу тир: кIекIе жагъай тамун къушарни, абурув ахгатай кIекIени.

МЕГЪУЬН ТАР

Сад авай, сад авачир, са баябан авай. Я тар, я вал, я векьин кьал авачир ана. Гару гатаз, хару ягъаз лигимарнавай чуьл. Къарилай са къуз са гъвечIи тар хкатна чиликай. Аламатдин кар тир ам. Я булах, я хвал, яни вацI авачир и баянлухда ам гьикI хьана пайда хьанвайтIа? Тарцин кьелечI тандал са шумуд куьлуь хел, абурални къапкъацу пешер алай.

Чиливай хкаж хьайила гару тар кIарна. Азим чIавуз чан хтанач адал. Ингье гуж кIватIна кьвед лагьай гъилера ракъинихъ ялна ада. Са шумуд чIиб буй вегьена тарци. Анжах гарари мадни гьад кьуна адаз. Галтадна, юзурна, адан шуькIуь тан хана. Пуд лагьай гъилера тар кIаняй акъудна гару.

Ингье дувулрикай садак гьеле тIем кумай. Ам чиликай кIевиз галкIанвай: адахъ мурадар авай. Адаз чиликай хкатиз, пун вегьиз, цавариз хкаж жез, вич алай чка чириз кIанзавай. Гьавиляй чилин кIаник виликай къвезвай женгериз гьазур жезвай ам. Гуж кIватIзавай ада.

Гьа икI, къуват кIватIна чиликай хкатай мегъуьн тарцик я гараривай, яни хараривай гецягъиз хьанач. КIевидаказ акъвазнавай ам чилин винел, дувулди хуьзвай ам, ракъини руьгь кутазвай адак.

Мегъуьн тар чIехи хьунивай адан хилер пара, акунар иер жезвай. Яргъал баябанда акъатнавай ам акурбурун пагь атIузвай. И баябандай тIуз физвайбурун рикI алай чкадиз элкъвенвай адан хъен.

Кьуд пад ракъини алугарайла тарцин кIаник рикI хъуьтуьлардай серинвал жедай. Чилел кьван агъуз хьанвай хилерин четирди гьейранардай вири. Ништа, шумуд муг авунвайтIа къушари адан хилерал. Ял ягъиз, къушарин манийрихъ яб акализ, тарцин тандилай гъил аладариз, рикI ацIанваз рекье гьатдай инсанар. Гьиниз фейитIани, и акунрикай ихтилатдай абуру. Гьа икI, яргъариз чкIана мегъуьн тарцин суракьар.

Садра мегъуьн тарцин кIаникай ргазвай булах акъатна. Гьа йикъалай тарцин бахтавар йикъар алукьна. Гуьлуьшандиз элкъвена инаг. Цуькверивди дигана баябан чуьл. Ахпа тарцин дувулди цIир авуна. Булахдивай гуж къачуз, югъ-къандивай чIехи жезвай цуьрцер. Гила и чилерал илифзавайбурун сан-гьисаб авачир. ПIирел къведай хьиз къвезвай инсанар иниз. Ял яна, булахдин серин цикай хъвана, рикI аладарна хъфизвай абур инай.

ГъвечIи мегъуьн тарари дамахзавай чIехи мегъуьн тарцелди, адавай гараризни хараризгьикI таб гудатIа чирзавай. ЧIехи тарци вичин веледар тIебиатдин басрухрикай хуьзвай. ГьалчIай зулузни кIеви хъуьтIуьз чан-рикIзавай абуруз. Ам дидени тир, далуни. Вичин веледар чIехи хьунивай дидедиз хвешизвай. Дамахзавай ада тараралди.

Булахдин ци жегьил тарариз къуват гузвай. Акваз-акваз абурун хилер кIеви, кIукI кьакьан жезвай. Гила жегьил тарарани къушари муг ийизвай. ЛипIлипIрин мукар пара хьунивай маса къушарини лув гузвай иниз.

Баябандикай мегъуьн тарарин там хьанвай. Гила гараривайни хараривай басрух гуз жезмачир и чилериз. Гила тарар чилин винел мягькем акъвазнавай. Кьакьан, иер, жегьил тарар! Гила абурун хъендикни инсанар къвезвай. Ингье булахдин яд хъван патал вири анжах кьуьзуь мегъуьн тарцив агатзавай.

И карди къалабулух кутазвай жегьил тарарик. Эхиз жезвачир абурувай и кар. ЛипIлипIрини футва кутазвай абурук. Чпин манийра кьуьзуь тарцикай айгьамар ийизвай. Хуш къвезмачир жегьилбуруз адакай. «Вучин, гьикIин?» - лугьуз хиялри тухузвай абур. Эхирни рехъ жагъурна жегьилри. «Мегъуьн тар хьуникай чаз файда авач. Ша чна чи тIвар дегишарин.»

И гафарикай виридаз хуш атана. «Пис тIварни хьуй, жуванди хьуй.» Эхирни чпиз цIийи тIвар гана мегъуьн тарари: «Къавахар».

И хабар тамуз фад чкIана. Са береда мегъуьн тарцелай гъейри затIни авачир и чилел гийин, вершин, пипин, къавахдин ва маса тарарин чIехи там арадиз атанвай. Ингье вирида тамун кьуьзуьдаз - мегъуьн тарциз икрамзавай. Абуруз чпин пун-кьил хъсандиз чизвай.

Мегъуьн тарари хайи тIвар бегенмиш тушиз «къавахар» тIвар къачунвайди виридаз ашкара хьанвай. Гила къавахриз хьиз килигзавай абуруз. Ара датIана цавуз хкаж жезвай абурухъ хъен авачир.

Там хиялда авай. Садбуру негьнавай «къавахар», садбуру хъелнавай абурукай. Анжах хвешизвайбурни авачиз тушир.

Валарин иллаки кефи къумбар тир. ЖикIидин, инидин, мередин валариз кьуьзуь мегъуьн тар аквадай вил авачир.

Эхирни мегъуьн тарцив агакьна и хабар. Эвел чIалахъ хьанач ам гафарин. Анжах жегьил тарари адахъ далу элкъуьрнавай, абуру жикIийрихни инийрихъ ялзавай.

Садра адаз тарари авур ихтилат ван хьана:

- Булах вучиз ана ргазвайди я? Ам чахъ ялна кIанзава.

Гила кьуьзуь мегъуьн тар чилин винел хуьдай, цавуз хкаждай са къуватни амачир. Жегьилри кьуьзуьбур негьзаватIа, уьмуьр кьатI жезва, - лугьуз фикирна ада. Хъелна ада жегьил тараривай.

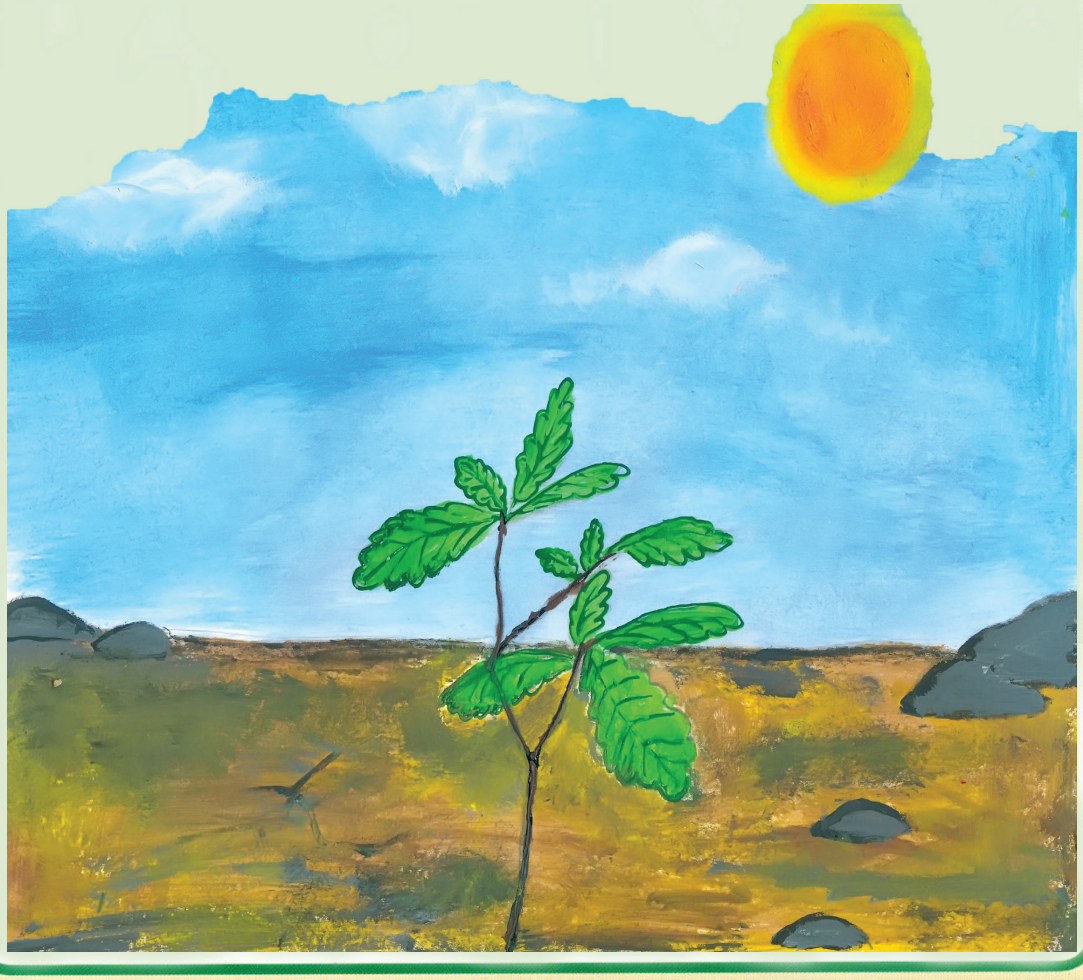

И хьилерикай вири тамуз хабар хьана. Им са маса жуьредин хъел тир. Яваш-яваш кьуразвай кьуьзуь тар. Эхирни гуж кумачир ам цIайлапанди яна алугарна.

Чпихъ далу амачир жегьил тарар гила гараринни харарин юкьва авай. Кьакьан, зурба мегъуьн тарцин хъалхъамди ам акурбурун рикI атIузвай. Эхиз хьанач адан гьалар булахдивай. Ван тийиз чилин кIаник хъфена ам.

Яргъал баябанда чпин тIвар дегишарнавай тарарин гапIал амай. Гарарини харари басрух гузвай абуруз. Абурун хъендик ял ягъизвайбурни тIимил хьанвай. «Чал жуван тIвар алаз хьурай» лугьуз хайидавай къакъатайбурук къалабулух квай гила. Гьар гьилера кьуьзуь мегъуьн тарцин ичIи хъалхъам акурла, цIайлапанрини гарари басрух гайила, яраб чахъ гьикьван уьмуьр аматIа, лугьуз фикирзавай абуру...

Садра хъалхъамдай кьил хкажнавай мегъуьн къелем акурла виридаз регьят хьана. КIеви дувулрин винел мягькемдиз акъвазнавай адан кьил цавухъ физвай. Эхь, рам хьун мегъуьн тарциз хас кар туширдан гъавурда акьуна вири.

ЛЕЯН МАНИ

Дуьньяда кьураматар гзаф ава. Ингье заз вичикай ихтилатиз кIанзавайди абурукай садазни ухшар туш. Ятари кьуд патахъай элкъуьрна юкьва тунвай и кьураматда лугьуз тежедай кьван иер къацу тамарни цуькведин тулар ава. Гатфар алукьна, живер цIрана, чилер къацуда гьатайла адан иервиликай тух жедач.

Кьурамат сейли ийизвайди лагьайтIа, лацу къугъар я. Гьар гатфарихъ абуру яргъарай иниз лув гуз, лацу циф хьиз кьураматдин винел экIя жез, чпин шад ванералди тIебиатдин секинвал чIурда. Абурун лужуна акьван къугъар жеда хьи, гьисабна куьтягьиз жеч. Гьавиляй иниз «Къугъарин кьурамат» тIвар ганва. За квез ийизвай ихтилатни гьана кьиле фенва.

Лей тIвар алай диши къугъди вичин иервилелди вири гьейранарнавай. Адахъ лап-лацу, зар алай хьтин хъуьтуьл цIакулар, яргъи гардан, кьелечI луварар, чIупчIулав вилер авай. Къушран ван акьван верцIи тир хьи, манидал илигайла виридан пагь атIудай. Гзаф къугъар адал ашукь тир. Леян рикI лагьайтIа, Сурал алай. Кьураматдиз куьч жедайла вири рехъ тирвал абуру санал лув ганай. Суравай вичин хвешивал чуьнуьхариз жезвачир, вучиз лагьайтIа адаз Лей фадлай кIанзавай.

Кьураматда экуьн яралай рагъданалди и кIвалахал рикI алай шад къушар чпин гьар йикъан къайгъуйрихъ гелкъведай.

Къарилай са къуз Лей къавах тарцин кьакьан хилел ацукьнавай.

Мукьув гвай гийин тарцел лагьайтIа, Сура муг расзавай. Гатфарихъ къугъарин виридалайни кьетIен машгъулатрикай сад чпин куьгьне мукар туьххкIуьрна рестеда тун, яни цIийи мукар расун я. И кардив абур гзафни-гзаф рикI алаз эгечIда. Им регьят карни туш. Герек тир кьван цакар, цIамар жагъурна, абур кIуфа аваз гъана, сад-садан къвалавай кIватIна, кIевидаказ галкIурна кIанзава. Муг иерди, регьятди, гьакIни чимиди хьун герек я.

Вил алуд тийиз вичиз килигзавай Лей акурла Сурахъ хвешила лувар акатзавай, ада генани шанкьуналди кIвалахзавай.

Са тIимил яргъай са маса къугъди абурулай вил алудзавачир: им Дан тир. Лацу къугъарин лужуник квай тек са чIулав къугъ. Какадай акъатай юкъуз адаз сифте ван хьайи гафар ибур хьанай:

- Идан чIулав кьван аку!

Вич садазни ухшар туширди кьатIай йикъалай Данан рикI ханай. Ада ялгъузвилихъ ялнай. Къугъдин вилерай датIана гъам чкIидай.

Вич садазни такурай лугьуз мегъуьн тарцин пешерик чуьнуьх хьанвай Дан са герендилай лув гана анай яргъаз хьана.

Сур ял ягъун патал Леян мукьув гвай хилел ацукьна.

- Зи муг гьикI аквазва ваз? - жузуна ада.

- Гзаф иер я, - жаваб гана Лея.

- Ам за вун паталди туькIуьрнавайди я.

Леяз и гафар фадлай ван атана кIанзавай. Ам Суран и гафарихъ цIигел тир. Ингье гила абур ван хьайила ада вич акI квадарна хьи, са гафни талана кьураматдин къерехда авай нацIар галайнихъ лув гана. Текдиз амукьна Суран гафарикай веревирдиз кIанзавай ам руьгь юзурдай хьтин хвешивили кьунвай. Регъуь хьаначиртIа, Сураз вич кIанзавайди гьарайна вири кьураматдиз чирдай.

Са герендилай мукьувай хьиз адан япарихъ гъамлу са ван галукьна. Икьван куз-куз манидал илигнавайли вуж хьурай? Эхиримжи вахтара Леяз и мани фад-фад ван къвезвай. Гьар гъилера адахъ яб акалайла вучиз ятIани ам гъамари къарсурзавай. Гилани гьакI хьана. Адаз нацIарин кьулухъай хьиз Дан акуна. Им абурун лужунай яз садахъни какахьдачир, ара датIана текдиз къекъведай чIулав къугъ тир.

- Ви манияр вучиз икьван гъамлу я? - Лея мукьув агатна адавай жузуна.

- Завай садрани вавай хьиз мани лугьуз жеч. - Дана сугъулдиз и гафар лагьана Лей алай чкадилай лув гана. Лея пагь атIанваз адан гуьгъуьна килигна.

Гьа чIавалай Лей акурла Дана вичин рехъ дегишарзавай, ам такурдай кьазвай. Ингье Сур кIан хьуни Леян кьил акьван акадарнавай хьи, адахъ и кардикай фикирдай вахт авачир. И кьведан кIанивиликай кьураматда вирида хабар кьунвай. Къугъар мехъерин гьавада авай.

Лейни Сур экуьнлай няналди санал цава лув гуз, тIуьн жагъурун патал санал вирин къерехдиз физ, гьава мичIи хьайила чпин мукариз элкъвез авай. Дана абур яргъалай вилив хуьзвайди кьведазни чизвай.

Гатун рикI ачухардай чими йикъарикай сад тир. Экуьнахъ виридалайни фад ахварай аватай Лея цава цIар ягъиз, кьакьанрай кьураматдиз вил вегьизвай. Кьурамат акьван иер, акьван хайи, акьван кIани тир хьи, адан рикIи чимивилин гьиссер кужумзавай. Ингье а гийин тарцин кьакьан хилел алайди Сур я. Ада Лей вичин патав куьч жедай югъ вилив хуьзва. Леяни сабурсуздаказ йикъар гьисабзава. А вахтар яргъал алач. Са гьафтедилай абурун мехъер жеда.

Дуьнья акьван генг, уьмуьр акьван верцIи я хьи!

Садлагьана… Япар биши ийидай хьтин са ван акъатна. Гугрумдин ван са шумудра тикрар хьана. Леян чапла лувакай эхиз тежедай хьтин са тIал къарагъна. Ивида гьатнавай лува адан чIалаз килигзамачир. ТIал вири тандиз чкIанвай.

Агъадихъ, вирин къерехда авай нацIарин арада тфенгар гвай са шумуд кас акъвазнавай. Лей гьасятда кардин гъавурда акьуна. Гьа ксарикай сада ахъаяй гуьлле ада акьунвай. Гъуьрчехъанрикай кьведан гъиле ягъанвай гъуьрч - къугъар авай.

«Са герендилай зунни абурун гъиле гьатда», - Лея гъамлудаказ а ксари куьрсарна кьунвай къугъариз килигна. Вичин хер алай лув са гужуналди хкажна цава лав гатаз эгечIна. Адаз рам жез кIанзавачир. РикIи чалухзавай. И генг цаварикай, и вили ятарикай, и иер кьураматдикай, и къапкъацу гапIалдикай, рикIи кьунвай Суракай ам тух хьанвачир.

Гъуьрчехъанри чилелай къугъдин и лав гатуниз пагь атIана килигзавай. Адан цIар ягъуни ксар мягьтелярнавай. Ингье абур архайин тир хьи, са герендилай хер алай къугъдик аман кумукьдач, ам къван хьиз чилел аватда.

Лея вичин вири къуват кIватIна, рехъ дегишарна. И хаталу чкадивай жезмай кьван фад яргъаз хьана, инсаф атIай гъуьрчехъанрикай чан куьтягьна кIанзавай.

Вирин а пад хатасуз тир. Аниз агакьайла къуват кумачтIани, чилел эвичIна.

Даназ вичин мукай ам аквазвай, ингье вуч хьанватIа сакIани кьатIузвачир. Вирин кьере гъуьрчехъанар акурла ам гьар са кьуьнин гъавурда акьуна. Къалабулух кваз лув гана Леян кьилив атайла, ам ивидалди хьанваз акуна. Адан чапла лув куьрс хьанвай.

Дана цIугъна вич чилел гьалчна. Ингье Леяхъ вилер ахъайдай аман кумачир. Адаз Данан чил-цав юзурдай ван къезвай, ингье са гафни лугьуз жезвачир. Лугьуз жезвачир хьи, «Инсаф атIай гъуьрчехъанри заз гуьлле гана…»

Сур атана агакьайла нисин хьанвай. Леяз Сур адан нефесдилай чир хьана. Ам вилер ахъайна хвешила юзана. Ингье чапла лувакай тIал къарагъайла уфна цIийи кьилелай вилер мичIна.

- Лей, ваз вуч хьанва? - Сура шерзум яз жузуна.

- Гуьлледи зи лув кIарнава.

Сура вичин кIуф адан лувахъ галукьарна:

- ТIарзавани?

Лея гъамлудаказ лагьана:

- Завай мад садрани лув гуз хъжедач!

- АкI лугьумир, хер сагъ хьун кумазни вуна цIийи кьилелай лув гуда. Гила вуна къуват кIватIна кIанзава. Жуван мука, регьят чкада вун фад сагъ жеди.

Лея вичин хер хьанвай лув къалурна:

- Ваз аквазвачни ам гьикI пад-пад хьанватIа! - ИкI лагьана ада агь чIугуна.

Леян кьилел атай мусибатдин ван хьайи къугъар вири иниз атана. Лей чкадилай юзур тахьайла, абуру чилел, валарин арада адаз муг расун къетIна. Вири сад хьиз мелдив эгечIна. Данни абурухъ галай. Мел кьилиз акъатна, муг гьазур хьайила, къуш гьаниз ялна абуру. Ингье ина амукьун гзаф хаталу тир. Ничхирри, вагьши къушари адал вегьин мумкин тир. Гьавиляй мукан пад-къерех цIамарив кIевирна.

Гьа йикъалай къугъари нубатдалди Леян къара чIугвазвай, адаз тIуьн гъизвай, ам текдиз тазвачир. Лей вичин къайгъу чIугвазвай къугъарилай, гьакIни Суралай гзаф рази тир. Дана лагьайтIа, адан рикI юзурзавай. Ада йикъар хер алай къугъдин кьилив акъудзавай. Фад-фад вичин кIуфа аваз тIуьн гъана мука эцигна, секиндаказ хъфизвай. Вири юкъуз кьураматдиз адан гъамлу манияр чкIизвай. И манийрихъ маса къугъар хьиз, Сурни вердиш хьанвай. Сураз гила адакай хъел къвезмачир. Вучиз лагьайтIа гьамишанда хьиз ялгъуздаказ къекъвезвай Данан садавни кар гвачир. Ада Леявай мад лув гуз хъжедачирди, вили цава адан луварин ван гьат хъийин тийидайди фикириз, гъам чIугвазвай.

Данан рикI тIарзавай мад са кар авай: Леян манияр виликанд хьиз шадбур тушир, абур гъамлубур хьанвай. Данан вилерикай фад-фад Леян виликан вахтар карагзавай, ам а чIаварихъ цIигел тир. Ингье виридаз чизвай хьи, Леякай мад садрани эвеланди хъжедач. Вучиз лагьайтIа адан лув ханвай.

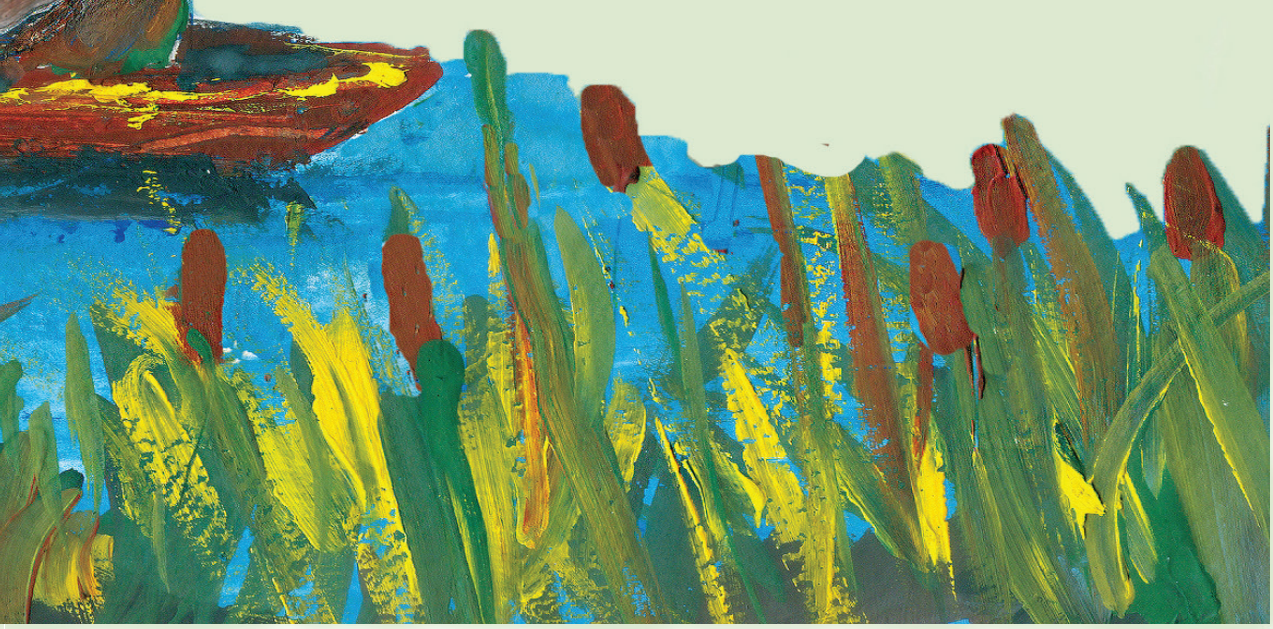

Йикъар, варцар алатзавай, гатун чимивилихъ зулун ял какахьзавай. Гьаваяр къайи хьана, кьураматдин шад гьалар дегишарнавай. Фад-фад марфар къвазвай. РикI чуькьуьдай йикъар алукьнавай.

Къугъар вири сад хьиз виликай къвезмай чIехи куьчдиз гьазур жезвай. Абур яргъариз, чими уьлквейрикай садаз рекье гьатна кIанзавай. Са кьадар вахтунилай мекьила инра амукьун мумкин жедачир. Ингье вирида са кардикай фикирзавай: Леявай абурухъ галаз хъфиз жедач. Вичин хер алай дуст ина ялгъуздиз туна хъфиникай фикирдамаз Суран кефияр чIур жезвай. Лея лагьайтIа, адаз рикI-дуркIун гуз, рекьивай тахьун тIалабзавай.

Чаравилин югъ алукьна. Къугъари сад-сад атана Леяз сагърай лагьана. Виридалайни эхирда адав Сур агатна. Ам галкIана Леялай алатзавачир. Ингье къугъарин кьиле авайда виридак тади кутуна. Идалай кьулухъ къугъар сад-сад цавуз хкаж хьана. Ана вирида чпин чкаяр кьурла, кьиле авайда лувар са шумудра гьалчна. Им рекье гьатунин ишара тир. Къугъар кьве дуьз цIиргъина аваз адан гуьгъуьна гьатна.

Лея кьил хкажна цавай физвай къугъариз сугъулдиз килигна. Циф авачир вили цав акьван иер тир хьи! Ингье ада мад садрани вичин къужах Леяз ахъай хъийидач. Инсаф атIай гъуьрчехъанди ам и бахтуникай магьрумарна. ДекIени, а чIавуз гуьлле адан лува ваъ, рикIе акьуна, ам кьена кIандай. АкI хьанайтIа, Лея икьван тIалариз эхдачир.

Эхиримжи вахтара чинеба шехьун адет кьунвай Лей гила угьуяр ягъиз шехьзавай. И чIехи кьураматда ам ялгъуз амай. Сура вич текдиз туна фини ам акI къарсурнавай хьи, Леяз дуьньядал затIни кIанзамачир. Адаз рекьиз, гьар са затI рикIелай алудиз кIанзавай.

Вилер мичIна вичин мука кис хьанвай Лей рагъданалди анай экъечIнач. Рагъданихъ виряй къвезвай хъиперин гъамлу кьур-кьурди ам цIийи кьилелай иширна. Садлагьана адан япарихъ таниш ван галукьна. Лея мягьтелвилелди пад-къерехдиз килигна, анжах садни акунач. Са герендилай ван лап мукьувай атана. Леян пагь атIана: им Данан ван тир.

Лей кьечIиз-кьечIиз Дан галайнихъ фена. Лувар хайи йикъалай ам вичин мукай дуьшуьшдай-дуьшуьшдиз экъечIзавай. Адаз вичин къекъуьникай регъуьзвай, масабуруз вич икI акуна кIанзавачир. Гилани мажбур хьана мукай акъатнавай.

- Дан, вун хъфенвачни? - Ада мягьтелвилелди жузуна.

Дана жаваб ганач.

- Абурув агакь, фада! - Лея къалабулух кваз гьарайна. - Ваз текдиз рекье гьатиз кIанзава тахьуй? АкI мийир, теквал пис кар я, Дан.

- Вун ина текдиз туна завай хъфиз хьанач. - Дана тахсир квай хьиз лагьана.

- АкI лугьумир, зи язух чIугвамир! Са вахтундилай вун ина мекьила рекьида.

- Жув галуд мийир, зун санизни фирвал туш!

Лея мягьтелвилелди Даназ килигзавай, адаз лугьудай гаф жагъизвачир.

Са гьафте галаз-галаз марфар къвана. Ахпа экъи гар къарагъна. Ада тарар акьван кIевиз, акьван хъел галаз галтадзавай хьи, на лугьуди, абур кIаняй акъудиз кIанзавай. Гару хъипи пешер, кьуру цIамар вилик кутуна яргъариз тухузвай. АлакьнайтIа, хер алай Лейни вичихъ галаз тухудай.

Лей кичIела йикъаралди мука кис хьана амукьзавай. Дана йикъа са шумудра адал кьил чIугвазвай. Недай затI гъана, ахпа секиндаказ вичин муказ элкъвезвай. Вичин тIалар Даназ чир тахьуй лугьуз Лей тIимил рахазвай.

Гьа икI, йикъар физвай, гьаваяр къвердавай къайи жезвай. Кьураматда рикI чуькьуьдай секинвал гьатнавай. Леяз вич паталди ина амукьнавай Данакай регъуьзвай. Дана лагьайтIа, вичивай Леян тIалар тIимилариз жезвач лугьуз гъам чIугвазвай.

Садра виряй тIуз физвай са луьткве акуна Данан рикIе кичI гьатна. Ана ацукьнавайди гъуьрчехъан хьиз хьана, ам мус мукьвал жедатIа вилив хвена.

Вирин кьерев агакьайла анай са кьуьзуь кас эвичIна. Даназ и кьураматдиз фад-фад къвезвай балугъчи чир хьана. Чил циз вегьена сятралди къармахда балугъ гьатун вилив хуьдай и кьуьзек къугъариз хъсандиз чидай. Ада гагь-гагь вичи кьур гъвечIи гъетер захавилелди къушарин вилик вегьедай.

Къугъдин рикI хвешила юзана. Ам луварар гьалчиз-гьалчиз касдин лап мукьувай хьиз чилел ацукьна.

Кьуьзека мягьтелвилелди къугъдиз килигна:

- Вагь! Вуна ялгъуздиз ина вучзавайди я?

Къугъди суалдин гьавурда акьурди хьиз вичин акьуллу вилералди касдиз килигна.

- Заз аквазва, ваз вуч ятIани лугьуз кIанзава. - Кьуьзек къугъдив агатна. Къуш лув гана, фена акурла адак къалабулух акатна.

Дана лув гуз, цIийи кьилелай чилел ацукьиз, кьуьзек вичин гуьгъуьна аваз тухузвай. Эхирни валарин арада авай Леян мукав агакьайла, ада вичин чIалал са вуч ятIани лагьана. Мукай экъечIай Леян ханвай лувар акурла, кас кардин гъавурда акьуна. Ада Лей къужахда кьуна адан луваз килигна. Ахпа вичелай вил алудзавачир Даназ лагьана:

- Жуван юлдаш дарда тунвач вуна, дуст!

Вичел икьван фад вердиш хьанвай, куьмек тIалабзавай и кьве къугъдиз килигиз, кьуьзеказ вучдатIа, абуруз гьикI куьмек гудатIа чизвачир. Эхирни ам кIвачел къарагъна:

- Зун фин. КичIе жемир, элкъвена хкведа.

Кьуьзек абурувай чара хьана вир галайнихъ фена.

Гьа йифиз тIурфан къарагъна. Ада ахьтин кичIерардай ванер акъудзавай хьи, къугъариз вучдатIани чизвачир. Лея минетдай ванцелди Даназ лагьана:

- Заз кичIезва. Вун зи кьилив куьч жедани?

- Жедачни бес! - Дана хвешила разивал гана ва гьасятда Леян муказ куьч хьана. Абуру сад-садав агатна тIурфан мус акъваздатIа вилив хвена.

Муькуь юкъуз къушар ахварай аватайла кьуд пад лацу хьанвай. Леян мугни сиве-сивди живедив ацIанвай. Им вуч лагьай чIал ятIа абуруз хъсандиз чизвай. Виликай къаярни кашар къвезвай. Абур мекьила зурзазвай.

- Вуна жув зун паталди гьелекна, - Лея вичин кIуф Данан луван кIаник чуьнуьхарна.

- Им за жув паталди авуна, - Дана жаваб гана.

- Заз вун акьван пара кIанда хьи! - лагьана Лея.

И гафарин ван хьайи Данан хвешивилин и кьил а кьил авачир.

- Гьайиф хьи, чун кьведни рекьирвал я! - Лея и гафар гъамлудаказ хълагьна.

Гьа и чIавуз абуруз чеб галайнихъ къвезвай кьуьзек акуна. Адан са гъиле чIехи чанта, муькуь гъиле кьуларикай раснавай муг авай.

Абурув агакьайла кьуьзек хъуьрена:

- Салам, дустар. Куьне дав кьунвач хьи?

Мукьув гвай цуцун тарцин какур хьанвай пунан кIаник жив ацукьнавачир кьуру чка акурла кьуьзеказ хвеши хьана. Муг гьана гьакьарна. Адан кьуд пад цIамарив кIевирна, винел пад яд ахъай тийидай парчадив кIевирна.

- Гьа, дустар, гила къаювай куьн рам ийиз жедач! - Ам мукай адаз килигзавай къушарихъ элкъвена. - Сабур ая, за квез недай затIарни гъанва.

Кьуьзека вичихъ галаз гъанвай гъвечIи гьетер мукан эрчIи пата, хъалхъамдин сивел эцигна къушариз эверна:

- Ша кван!

Абурал ван алачиз акурла касди абур къужахда кьуна. Мекьила зурзазвай къушар цIийи мукан патав чилел туна. Мусалай гишила авай къушар каш галаз тIуьнив эгечIна. Абур тух хьайила, кьуьзека къушар муказ хутахна. Чими, регьят мука абуруз хвешивал гъана. Кьуьзека вичи гъанвай къуьлуьн тварар хъалхъамдин сивиз алахна. Ахпа Леян хер михьна, адал дарман алтадна, лув жунадив кутIунна.

Гьа юкъуз Лея сифте яз вичин тIал тIимил хьанвайди байихна. Идан гъавурда акьур Данавай вичин хвешивал чуьнуьхариз жезвачир.

Кьуьзека гьафтеда садра абурал кьил чIугвазвай, гьар гъилера вичихъ галаз тIуьнни гъизвай. Хъфидайла мукан пад-къерехда авай жив михьун, гьакIни Леян луваз дарман ягъунни рикIелай алудзавачир.

Гьа икI, варцар алатна. ХъуьтIуь вичин чка гатфарив вугана. Акваз-акваз гьаваяр чими жез, чил авагъзавай. Кьурамат эвелан хьиз чандал хтанвай. Яргъи, къайи, рикI чуькьуьдай хъуьтIуьз уфтан хьанвай къугъарин шад гьалар касдин вилерикай катнач. И гъилера ада Леян лувал дарман алтаднач. Хъуьрена:

- Мад гила жув начагъвилиз ягъамир, гила ви гьалар хъсан я, - лагьана.

Кьуьзек хъфена, Дана тIуьн жагъурун патал лув гайила Лея вичин вири къуват кIватIна, лувар сад-садал гьалчна. Адан ханвай лув мад кватзавачир, ада тIални амачир. Лей садлагьана вилер мичIна, кIвачер чиливай галудна цавуз хкаж хьана.

Ада лув гузвай. Лувари ам циферин патав акъуднавай. Агъада адаз гзафни-гзаф кIани тир кьурамат авай. Ана Дана адан рехъ хуьзвай: адан рикI алай Дана.

Вирин къерехда акъвазна вичиз гъил юзурзавай кьуьзуь балугъчи акурла Лей са легьзеда цавай эвичIна адан къуьнел ацукьна. Кьуьзек хъуьрена:

- Ваз разивал къалуриз кIанзавани?

Лей цавуз хкаж хъхьана. Адаз ара датIана лув гуз кIанзавай. Леяз садлагьана яргъалай гьейранвилелди вичиз килигзавай Дан акуна. Ам вири балайрикай хвейи вафалу дустуниз хвешила вучдатIа чизвачир. Лея вичин верцIи манидал илигна. Ахпа лув гана Данан кьилив фена:

- Вуч хъсан я вун ава, Дан! - лагьана. Кьурамат абурун шад ванерай ацIана.

Са гьафтедилай иниз къугъарин луж хтана. Лейни Дан сагъ-саламат яз акурла виридан пагь атIана. Абурухъ Сурни галай. Ам регъуьла чуьнуьх хьанвай. Ингье Леяни Дана им кьатIанач. Абурун кьил цIийиз какадай акъатнавай балайрихъ акахьнавай.

И ктаб патал пешекарри чIугур шикилрикай заз хуш атанач. Гьавиляй за и кар аялрин хиве туна. Абурухъ галаз кIвалахуни зун са бязи фикиррал гъана. Аялрин махариз аялри хьиз садавайни шикилар чIугваз тежедайдан мад гъилера гъавурда акьуна зун. Садияди чIугур шикилрикай заз иллаки хуш атана. Зи хтул я лугьуз ваъ, вичихъ дуьньякьатIунар, фикир-фагьумар ава лугьуз.

Гьа икI, таниш хьухь: гъвечIи чIугвар Садия Насруллаева. Вичин 10 яшар хьанвай Садия Натикьан руш Насруллаевади Бакудин 27-нумрадин мектебдин 4 лагьай синифда кIелзава.

С.К.

КЬИЛЕР

Зузи
3

Филин
9

Савган
21

ЦIару
31

КIекIе
37

Мегъуьн тар
49

Леян мани
57

Çapa imzalanmışdır 30.08.2016. Kağız formatı 60x84 1/8. Fiziki çap vərəqi 10,0.
Şərti çap vərəqi 9,30. Tiraj 300. Sifariş 2369. Müqavilə qiyməti ilə.

«Azərbaycan» nəşriyyatının mətbəəsində çap edilmişdir.
Az 1073 Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5380014.
E-mail: azerb_nesch@mail.ru